

TÜRKMENİSTAN DOĞALGAZININ AZERBAJYAN-GÜRCİSTAN-TÜRKİYE ÜZERİNDEN AVRUPA'YA NAKLİ ŞİMDİLİK GERÇEKÇİ GÖZÜKMEMEKTEDİR

” Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Devlet Başkanlarının Türkmenistan'daki Birinci Zirvesi'nde, 14 Aralık 2022'de konuşan Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkmenistan'dan gaz nakli için çalışmalara başlanması gerektiğini söyledi. Anlaşmalar sağlam yapılırsa ve sağlam bir zemine oturursa, Ülkemizin bir doğalgaz geçiş-koridor ülkesi olmasının ekonomik faydaları oldukça fazla olabilir. Bu konuda çalışma yaparken, zamanı boşa harcamamak için, geçmiş olumsuz sonuçlardan mutlaka ders çıkartılmalı.

PROF. DR. DOĞAN AYDAL

Başbakanlık Eski Müsteşar Yardımcısı
Yeniden Refah Partisi
Genel Başkan Yardımcısı

Türkmenistan doğalgazının Türkiye'ye getirilmesini incelerken bu olaya tek bir açıdan bakmak, sadece Türkiye ve Türkmenistan'ın çıkarları açısından bakmak hatalı olacaktır. Bu sebeple, yazımızda, Türkiye, Türkmenistan, Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Çin, Pakistan ve hatta Hindistan penceresinden olayın nasıl gözüktüğünü de anlamak-anlatmak gerekmektedir. En önemli gelir kaynağı fosil yakıtlar olan Türkmenistan dünyanın dördüncü büyük doğalgaz rezervine sahiptir ve yıllık olarak sattığı miktarı artırmak istemektedir. Bu bakımdan bir kısım gazını da Türkiye ve Avrupa ülkelerine satmak isteyen Türkmenistan, İran, Pakistan ve Hindistan'a da gaz satmak için çeşitli projeler geliştirmek istemektedir. Türkmenistan'dan gelecek gaz ile ilgili problemlerden ilki, Türkmenistan gazının Hazar geçişinin nasıl yapılacağı konusudur. Önceki tecrübeler, diğer ülkeler hiçbir itirazda bulunmasa bile, İran'ın bu geçişe izin vermeyeceği ve geçmişte olduğu gibi engelleyeceğini göstermektedir.

Türkmenistan doğalgazının Ülkemize boru hatlarıyla getirilme çalışmaları için görüşmeler ilk kez 1997'de başlamıştır. 21 Mayıs 1999'da Akşabat'ta, Türkmenistan'dan doğalgaz alım satımına dair bir doğalgaz alım-satım antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre yılda 16 milyar metreküp doğalgaz ithal edilecekti. Doğalgaz Alım Satım Anlaşması 11 Haziran 1999'da BOTAS Yönetim Kurulu tarafından da onaylanmış, 11 Kasım 1999 tarihinde de TBMM'de kanunlaşmıştı.

Türkmenistan'dan alınacak doğalgaz miktarının, zamanla 30 milyar metreküpe çıkarılacağı ve bu gazın 14 milyar metreküpünün Avrupa'ya nakledileceği ifade edilmişti. Ancak Mesut Yılmaz Hükümetinin Rusya'dan gelecek ve Karadeniz altından geçecek boru hatlarını tercih etmesiyle, bu anlaşma kadük kalmış, uygulanamamıştır. Ekonomik olarak izahı olmayacak bir şekilde, Türkmenistan'dan bin metreküpü 42 dolara alınacak olan doğalgaz, Rusya'dan Karadeniz altından gelen gelen "MAVİ AKIM" borularından bin metreküpü 120 dolardan alınmıştır. Ekonomik olarak mantıklı olmayan bu tercih sebebiyle, dönemin Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sefer Murat (Niyazov) Türkmenbaşı'nın, dönemin Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı M. Cumhur Ersümer'e söylediği hakaretimiz ağır cümleleri bilmeden yoktur.

Türkiye'yi MAVİ AKIM yapımına ikna edebilmek için "boru hattı yapıldığında, doğalgaz fiyatı Moldovya üzerinden gelen gazdan yüzde 15 daha ucuz olacak" diyen dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın, boru hattı bittikten sonra "fiyatlar aynı olacak" dediği de hala hatıralarımız arasındadır. Yüzde 15'lik farkın nerelere ve/veya kimlere gittiği

Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan Devlet Başkanları, Türkmenistan'dan doğalgaz nakli için biraraya geldi.

belli olmamıştır. Türkmenistan doğalgazının Ülkemize getirilmesiyle ilgili ikinci önemli teşebbüs NABUCCO projesidir. AK Parti döneminde, 2009 yılında, çeşitli ülkelerle ortak olarak, Avrupa ülkelerine gaz taşımak için 31 milyar metreküp kapasiteli bir boru hattı projesi daha başlatılmıştır. Bu projeyi gerçekleştirmek için Türkmenistan'dan, Azerbaycan'dan Hazar'daki Şahdeniz sahasından, İran Pars sahasından ve Irak'tan Chem Cemal ve KhorMor doğalgaz bölgelerinden, hatta Mısır El Arış'ten başlayan Arap Gas Pipeline ile doğalgazın Suriye üzerinden getirilerek Nabucco hattına bağlanması gibi boru hatları planlanmış ancak birçok farklı sebeple başarısız olunmuştur. Bu sonucun alınmasında Rusya ve İran'ın Nabucco'ya karşı olumsuz politikalarının da çok büyük etkisi olmuştur. Önemli ölçüde gaz tedarikçisi durumunda olan Azerbaycan ve Türkmenistan Cumhurbaşkanlarının imza törenine bile gelmeyişi sonucu baştan ilan etmiş ve proje 27.05.2013 tarihinde sonlandırılmıştır.

NABUCCO projesi için doğalgaz temin güzergâhlarını gösteren şematik harita.

TÜRKMENİSTAN'IN DOĞALGAZ İLETİM ZORLUKLARI

Türkmenistan doğalgazının Türkiye'ye getirilmesini incelerken bu olaya tek bir açıdan bakmak, sadece Türkiye ve Türkmenistan'ın çıkarları açısından bakmak hatalı olacaktır. Bu sebeple, yazımızda, Türkiye, Türkmenistan, Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Çin, Pakistan ve hatta Hindistan penceresinden olayın nasıl gözüktüğünü de anlamak-anlatmak gerekmektedir.

Türkiye'nin, Türkmen gazı yerine Rusya'dan gelecek Mavi Akımı tercih etmesinden sonra, Türkmenistan, doğalgazını, önemli ölçüde Rusya'ya, küçük kısmını da İran'a satmak mecburiyetinde kalmıştır.

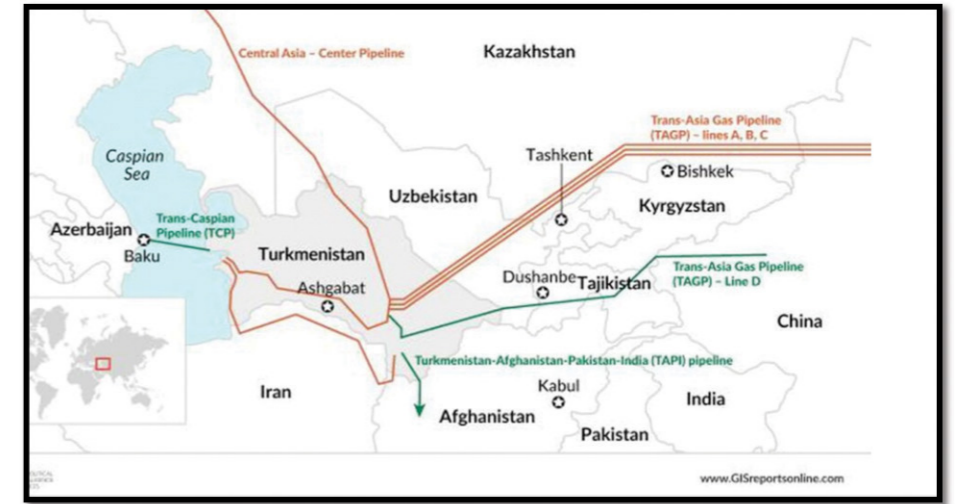
Türkmenistan'ın Rusya ile yaptığı 25 yıllık anlaşma, 10 Nisan 2003 tarihinden başlamak üzere imzalanmıştır. Ancak Rusya'nın Türkmenistan'dan yıllık 80 milyar metreküp doğalgaz alma sözü verip, ilk yıllarda en fazla 40-50 milyar metreküp doğalgazı, çok düşük fiyatlarla ve/veya mal karşılığı (barter) alıp, çok yüksek fiyatlarla Ukrayna üzerinden Avrupa'ya satması, Türkmenistan'ı rahatsız etmiştir. Bu adil olmayan durum, Türkmen makamlarınca Rus gaz şirketi Gazprom'a defalarca bildirilmiştir. Bu rahatsızlık sıklıkla tekrarlanınca, 2009 yılında, Türkmenistan'dan Rusya'ya doğalgaz taşıyan boru hatlarına bilinmez güçlerce(!) sabotaj yapılmış, gaz akışı bir yıl durmuştur. Gaz akışı 2010 yılında tekrar başlamışsa da, Rusya gaz alımını, 2010 yılında 11 milyar metreküpe, 2015 yılında 4 milyar metreküpe düşürmüştü, 2016 yılında da Türkmenistan'dan gaz alımını tamamen durdurmuştur.

Tecrübeleriyle, Rusya'nın sözlerine sadık kalmayacağını gören Türkmenistan, 2006 yılında Türkmenistan-Çin Boru hattı görüşmelerine başlamış ve 2009 yılında ilk iki hat bitirilmiştir. Bu hattın uzunluğu, 188 kilometresi Türkmenistan, 530 kilometresi Özbekistan, 1115 kilometresi Kazakistan'da olmak üzere toplam 1833 kilometredir. Hat, Çin sınırlarına girdikten sonra Şanghay şehrine kadar yaklaşık 5000 km daha devam etmektedir. Daha sonra Türkmenistan-Çin arasında paralel olarak üçüncü hat da tamamlanmıştır. Taşınan gaz miktarı yıllık 55 milyar metreküptür. Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e gidecek olan dördüncü hat bitirildikten sonra yıllık 65 milyar metreküp gazın nakli mümkün olabilecektir. Türkmenistan'dan gönderilecek gazın sülfürlerden arındırılması işi de (desulfurization units)

Türkmenistan'da Saman Tepe bölgesinde yapılmaktadır.

Türkmenistan'ın bu teşebbüsleri Rusya'nın Çin ile ilgili bazı projelerini durdurmasına yol açmıştır. Çin, Türkmenistan doğalgaz alternatifini bulunca, Rusya'nın Sibirya'dan Çin'e sevk etmek istediği gazın fiyatını yeniden pazarlık masasına getirmiştir. Sibirya'dan Çin'e doğalgaz boru hattı döşemek isteyen Rusya, Avrupa'ya verdiği daha fazla parayı Çin'den talep edince çalışmalar şimdilik durmuştur.

Ancak enerji piyasası satrancında taşlar Rusya açısından henüz tüketmemiştir. Çok yakın bir zamanda, Çin'in Türkmenistan üzerindeki etkisini azaltmak için, Türkmenistan'dan yüksek fiyatla gaz alımına tekrar başlaması sürpriz olmamalıdır. Ayrıca Türkmenistan-Çin boru hattının Türkmenistan-Özbekistan kısmını Rus Gazprom şirketinin bir alt kuruluşu olan Stroytransgas şirketinin yapmış olması, gaz akışında, Çin aleyhine, Rusya lehine çeşitli sebepler oluşturabilir!!

Türkmenistan doğalgazlarının sevki için hazırlanan boru hatlarının şematik haritası

TÜRKİYE'NİN TÜRKMENİSTAN DOĞALGAZINI ÜLKEMİZE GETİRMEK İÇİN SON TEŞEBBÜSLERİ

En önemli gelir kaynağı fosil yakıtlar olan Türkmenistan dünyanın dördüncü büyük doğalgaz rezervine sahiptir ve yıllık olarak sattığı miktarı arttırmak istemektedir. Bu bakımdan bir kısmı gazını da Türkiye ve Avrupa ülkelerine satmak isteyen Türkmenistan, İran, Pakistan ve Hindistan'a da gaz satmak için çeşitli projeler geliştirmek istemektedir.

Bu çerçevede, Türk Hükümet yetkililerinin Türkmenistan'ı ziyaret ederek Türkmenistan gazını Türkiye'ye getirmek için yeni gayretlerin sebebi de budur. 1-3 Temmuz 2022'de Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sn. Fuat Oktay'ın ve 11-12 Aralık 2022'de Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkmenistan ziyaretlerinin en önemli sebeplerinden biri de budur.

Ziyaretlerde, gaz nakli için çeşitli alternatiflerin değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Hazar geçişi

Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye hattıdır. Sn. Oktay, görüşmelerden sonra basına demecinde "Hazar üzerinden TANAP hattının kullanılması, SWAP anlaşması veya gemilerden sonra boru hattı olmak üzere 3 alternatif üzerinde çalışıyoruz ve kısmet olursa sona yaklaştı" ifadesini kullanmıştır.

TANAP BORU HATTIMIZ TÜRKMEN DOĞALGAZININ BAĞLANMASI İÇİN UYGUN DEĞİL

Sayın Fuat Oktay'ın ifadelerdeki en büyük yanlış, TANAP hattının Türkmenistan gazı için kullanılabileceği ile ilgilidir. Bilindiği üzere TANAP (Trans Anatolian Pipeline) hattı, Azerbaycan gazını Türkiye'ye ve Avrupa'ya ulaştırmak için inşa edilmiş bir hatır. Yıllık toplam gaz taşıma kapasitesi 16 milyar metreküp olup, bu miktarın 10 milyar metreküpü, Edirne Dedeoğaç bölgesinden TAP (Trans Adriatic Pipeline) hattına aktarılacak, sadece 6 milyar metreküpü Türkiye'de kullanılacak şekilde anlaşma sağlanmıştır.

TANAP, TAP ve SCPX (Güney Kafkasya Boru Hattı) projesinin şematik haritası

Bu hattın bir diğer özelliği de, boru hattı çapının 1841 km boyunca aynı olmamasıdır. Boru hattı Eskişehir İlimi-zede kadar 140 santimetre çaplı (56 inç) borularla gelmekte, Eskişehir'den Marmara Denizi geçişine kadar 120 santimetre çaplı(48 inç) borular kullanılmakta, Marmara denizi geçişi ise 91 santimetre çaplı borularla yapılmaktadır. Boru çapı daraldıkça yıllık taşıyabileceği gaz miktarı da tabii olarak azalmaktadır. TANAP, Türkiye (BOTAŞ), Azerbaycan (SOCAR), ve İngiliz BP ortaklığı ile bitirilmiş bir proje olup, Gürcistan'a da geçiş hakkı ödenmektedir. Türkmenistan gazının fiziki olarak bu hatta bağlanması ve ekstra olarak 16-31 milyar metreküp Türkmenistan gazının bu hattın taşınması fiziki olarak mümkün değildir. Türkmenistan'dan gelecek doğalgazı taşıyacak boru hattı için ayrı bir konsorsiyum oluşturulmalı, yeni bir ortaklık ile bu hat tamamlanmalıdır ki, bu oldukça problemlili uzun bir süreçtir. TANAP boru hattı için 26 Aralık 2011 yılında başlayan süreç yedi yıl sonra 21 Kasım 2018'de, Anadolu'dan giden boru hattının Yunanistan tarafından boru ile birleştirilmesiyle bir ölçüde tamamlanmıştır. Ancak taşınan gaz miktarı ancak 2022'de 6 milyar metreküpten 12 milyar metreküpe çıkartılabiliştir.

TÜRKMENİSTAN GAZININ TÜRKİYE'YE GETİRİLMESİNDE ÜLKEMİZİN KONTROLÜ DİŞINDAKİ PROBLEMLER

Türkmenistan'dan gelecek gaz ile ilgili problemlerden ilki, Türkmenistan gazının Hazar geçişinin nasıl yapılacağı konusudur. Önceki tecrübeler, diğer ülkeler hiçbir itirazda bulunmasa bile, İran'ın bu geçişe izin vermeyeceği ve geçmişte olduğu gibi engelleyeceğini göstermektedir. İran 2018'deki Hazar paylaşım anlaşmasına rağmen, Hazar

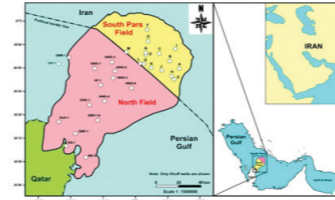
En önemli gelir kaynağı fosil yakıtlar olan Türkmenistan dünyanın dördüncü büyük doğalgaz rezervine sahiptir ve yıllık olarak sattığı miktarı artırmak istemektedir. Bu bakımdan bir kısım gazını da Türkiye ve Avrupa ülkelerine satmak isteyen Türkmenistan, İran, Pakistan ve Hindistan'a da gaz satmak için çeşitli projeler geliştirmek istemektedir.

Denizi altından yapılacak boru hatlarına, hem güvenlik açısından, hem de çevre kirliliğine yol açıyor gerekçesiyle karşı çıkacaktır. Boru hatlarının yapımı sırasında, borular paslanmasın diye kullanılan Glutaraldehit'in denizdeki canlılara ne kadar zarar verdiği henüz bilinmemektedir. Ayrıca boru hatlarında kullanılan fiber optik sistemlerin ve röle istasyonlarının (repeater station) casuslukta kullanıldığı, İsveç eski Savunma Bakanı Michael Odenberg tarafından iddia edilmiş, bu sistemleri döşeyen Fox-Tex firması tarafından da bu sistemin casuslukta kullanılabileceği kabul edilmiş ve bu gerçek Alman Stern dergisinde de yayınlanmıştır. Bu tartışmalar, Rusya'nın Baltık denizinde yaptığı KUZZEY AKIM projesinde uzun süre gündemde kalmıştı. İran'ın, Türkmenistan'dan gelecek Hazar geçişli doğalgazı engellemek için bu gerçeği görmemezlikten geleceği söylenemez.

Türkmenistan'dan Türkiye'ye doğalgaz nakli için bir diğer alternatif de, Türkmenistan gazının Türkmenistan Türkmenbaşı limanından, Azerbaycan Bakü yakınındaki Sangaçal terminaline gemiler ile, LNG (Liquid Natural Gas) veya CNG (Compressed Natural Gas) olarak taşınma düşüncesidir. Sangaçal'dan sonra inşa edilecek boru hatları ile yine Gürcistan üzerinden TANAP'a paralel yeni bir gaz iletim boru hattının yapılmasını gerektirecektir. Bu yol tercih edilirse, İran etmese bile, her iki limanda da yeni tesislerin kurulması gerekecek, Türkmenistan-Azerbaycan geçişi gemiler ile parça parça olduğundan bilinmez birçok sıkıntı oluşacaktır. Yeni boru hattı yapımı için de çok büyük bir zaman kaybı da oluşacağından maliyet çok artacaktır. Bu arada getirilecek gazın sülfürlerden arındırılması için "Desulfurization Unit" tesislerinin nerede konuşlandırılacağı da henüz belli değildir.

Türkmenistan için bir diğer yol, Devletabad şehrinde Basra körfezine kadar uzanacak bir boru hattının yapımı projesidir. İran, Türkmenistan gazını Devletabad-Serah-Hangeran boru hattı ile yılda 12 milyar metreküp olarak almaktadır. İran bu gazı, kuzey şehirlerindeki ihtiyaçları için kullanmasının yanı sıra, Hazar bölgesindeki diğer doğalgaz satıcısı ülkelere karşı, elinde ek potansiyel bir kaynak olarak bulundurmak istemektedir. İran, Türkmenistan gazını alıp, Türkiye dâhil olmak üzere dış ülkelere satmak istemektedir. İran'ın Türkiye sattığı gaz içinde Türkmenistan'dan aldığı gazın olması ihtimali de kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple İran, Türkmenistan Devletabad'tan Basra körfezine gaz nakline mevcut şartlarda izin vermemektedir. Kaldı ki, İran'ın Basra körfezinde Güney Pars doğalgaz sahası vardır ve satışlarını bu sahadan yapmak istemesi de gayet normaldir. Nitekim İran Güney Pars sahasından öncelikli olarak Pakistan-Gwadar limanına, daha sonra da İslamabad üzerinden Çin'e ulaşacak doğalgaz boru hattı projeleri tasarlamıştır. Bu bakımdan da Türkmenistan'ın Basra körfezine yapmayı düşündüğü boru hattına izin vermesi beklenmemelidir. Dolayısıyla, bizim Türkmenistan gazını Basra körfezine ulaşacak boru hatları ve deniz irtibatıyla, LNG ve/veya CNG olarak almamız da çok gerçekçi gözükmemektedir. Basra körfezi alımlarında muhatabımız yıllardır dostumuz olan Katar'dır.

Türkmenistan'ın İran körfezine inemesinin önündeki bir diğer engel de, geçiş güzergâhında bulunan Afganistan'daki siyasi karışıklıktır. Türkmenistan doğalgaz borularının İran körfezine geçeceği en kısa mesafe İran-Afganistan sınırındadır ve bu bölge ABD işgali sırasında tamamen mayınlanmış bir durumdadır.

İran Körfezi'nde Katar ile paylaşılan doğalgaz sahasının konumu ve Güney Pars sahası.

TÜRKİYE'NİN DOĞALGAZ TEMİNİNDE ÇOK YAKINDA OLUŞACAK PROBLEMLER

Türkiye'yi düşündürmesi gereken bir diğer konu da, doğalgaz alım sözleşmelerimizin birçoğunun yakında bitecek olmasıdır. Rusya ile yapılan ilk sözleşme bitmiş, ikinci sözleşme 2025 yılında bitecektir. Nijerya, Cezayir ile yapılan doğalgaz alım sözleşmelerimiz de bitmiş durumdadır. Türkiye Doğalgaz alımlarının yüzde 31'ini, 2022 yılında, SPOT piyasadan yüksek fiyatla almıştır ve bu oranın her yıl artması kaçınılmazdır. LNG olarak doğalgaz aldığımız ülkeler arasında Ekvator Ginesi, Angola, Kamerun, Norveç, Mısır, ABD ile Trinidad ve Tobago gibi ülkeler bulunmaktadır.

Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın Başbakan olduğu 54. Hükümet döneminde imzalanan İran ile doğalgaz alım sözleşmemizin 2026 yılında bitecek olması da bir başka problem olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; Türkmenistan doğalgazının bir kısmının ülkemiz ihtiyaçları ve diğer bir kısmının da Avrupa Ülkelerine nakli için, yıllarca, iyi niyetle, çok çeşitli çalışmalar yapılmış, ancak birçok sebeple başarısız olunmuştur. Bu bölgedeki

Siyasi konjunktürde çok fazla bir değişiklik olmadığına göre, Ülkemizin Türkmenistan'dan gaz alımı ve AB ülkelerine satışı ile ilgili son teşebbüslerden de Türkiye'nin doğalgaz temin problemine, acil, olumlu bir çözüm beklenmemelidir.

Türkiye'nin 2021 yılında sözleşmeler ile Doğalgaz alımı yaptığı ülkeler ve ithalattaki oranları. NOT: Nijerya ve Cezayir ile sözleşmeler bitmiştir.

ABD'NİN DOĞALGAZ PROJELERİNE DOLAYLI ETKİSİ

ABD, İran üzerinden gelecek doğalgaza 2009 yıllarında da itiraz etmiştir. Sayın Cumhurbaşkanımız Pars bölgesinden boru hatlarıyla Erzurum'a gaz geleceğini ve NABUCCO projesi Boru hattına bağlanacağını ifade etmesine rağmen, bu proje gerçekleşmemiş ve Nabucco projesi kadük kalmış, İran'a ekonomik olarak zarar verilmiştir. Bu durum aslında, ABD'nin gözükmemeyen planda AB üyelerine verdiği derslerden, zararlılardan da biridir. ABD, AB'nin çok güçlenmesini arzu etmemektedir. Avrupa ülkelerinin sanayisinin doğalgaz eksikliği sebebiyle yavaşlaması en çok

ABD'nin işine gelmektedir. Bu davranışını, Rusya-Ukrayna savaşında AB'ye gerekli desteği vermeyerek de göstermiştir. AB, Rusya karşısında çaresiz bırakılmış, İsveç ve Finlandiya, Rusya korkusundan, NATO'ya girmek için müracaat etmiştir. Yani ABD, bir taş ile iki kuş vurmuştur.

Eğer mevcut Hükümet veya ilk seçimde iktidara gelecek olan yeni Hükümet, ABD baskısıyla İran'la olan doğalgaz alım sözleşmemizi yenilememizi arzu etmezse, işte o zaman Türkiye çok zorlu bir sürece girecek demektir. İran'dan gaz alımlarımızı yenilememiz, muhtemelen ABD baskısıyla, şimdilik uygulanabilir gözükmemektedir.

Türkmenistan'dan gelecek gaz ile ilgili problemlerden ilki, Türkmenistan gazının Hazar geçişinin nasıl yapılacağı konusudur. Önceki tecrübeler, diğer ülkeler hiçbir itirazda bulunmasa bile, İran'ın bu geçişe izin vermeyeceği ve geçmişte olduğu gibi engelleyeceğini göstermektedir.